

І. М. Боярко, Н. А. Дехтяр, О. В. Дейнека

ПРИВАТИЗАЦІЙНІ ЦИКЛИ В СИСТЕМІ ОБҐРУНТУВАННЯ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто сутність, моделі та вплив приватизаційних циклів на формування тенденцій розвитку національної економіки. Досліджено взаємозв'язок між індексом зростання ВВП та інтегральним коефіцієнтом масштабів державного сектора економіки. Обґрунтовано необхідність моделювання приватизаційних циклів для виявлення тенденцій та перспектив забезпечення економічного зростання.

Ключові слова: приватизаційний цикл, державний сектор економіки, економічне зростання, відносні масштаби державного сектору.

Табл. 1. Рис. 3. Літ. 11.

И. Н. Боярко, Н. А. Дехтяр, О. В. Дейнека

ПРИВАТИЗАЦИОННЫЕ ЦИКЛЫ В СИСТЕМЕ ОБОСНОВАНИЯ ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ

В статье рассмотрены сущность, модели и влияние приватизационных циклов на формирование тенденций развития национальной экономики. Исследовано взаимосвязь индекса роста ВВП и интегрального коэффициента масштабов государственного сектора экономики. Обоснована необходимость моделирования приватизационных циклов для выявления тенденций и перспектив обеспечения экономического роста.

Ключевые слова: приватизационный цикл, государственный сектор экономики, экономический рост, относительные масштабы государственного сектора.

I. N. Bojarko, N. A. Dekhtyar, O. V. Deineka

PRIVATIZATION CYCLES IN THE STUDY OF ECONOMIC TRENDS

The article considers the nature, patterns and impact of privatization cycles on the formation of trends of the national economy. The relationship of the GDP

growth index and the integral rate of the public sector scale are investigated. The necessity of modeling of the privatization cycles to identify trends and prospects for economic growth are justified.

***Keywords:** privatization cycle, state sector of the economy, economic growth, relative scales of the state sector*

Постановка проблеми. Міжнародний досвід засвідчує, що країнам характерний хвилеподібний розвиток: економічній динаміці властива циклічність з чітким чергуванням періодів експансій та рецесій. У суспільному виробництві роки швидкого підйому змінюються періодами уповільненого руху, економічного спаду (кризи) та застою. Формування державного сектору в складі національних економік також являє собою глобальний циклічний процес, який відображає тенденції поєднання приватної та державної форм власності. Слід зазначити, що піки збільшення масштабів державних секторів в економіках розвинених країн історично пов'язані з якісними змінами у факторах економічного зростання і стабільності у суспільстві. На наш погляд, однією з умов досягнення Україною стабільного висхідного тренду зростання економіки є оцінка та моделювання приватизаційних циклів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок в обґрунтування різних точок зору на роль держави і державного сектора у ринковій економіці здійснили такі вчені, як: В. Будкін, А. Віленський, В. Геєць [5], М. Долішній, Л. Дмитриченко, В. Конишев, О. Кошкар'юв, В. Кредисов, І. Лукінов, В. Сацік [10], М. Чумаченко, А. Чухно та інші, які досліджують проблеми впливу держави на сучасні соціально-економічні процеси. Крім того, такі науковці, як Є. Балацький [1], О. Дейнека [3, 4], О. Кухар [6], О. Головінов [2], Д. Медведєв [7] досліджують взаємозв'язок масштабів та ефективності функціонування державного сектору економіки та їх вплив на соціально-економічний розвиток в країні.

Невирішені частини проблеми. Разом з тим недостатньо вивченими залишаються питання розвитку процесів структурної трансформації економіки

держави, зокрема, України, в часі, та пошуку оптимальних пропорцій співіснування державного і приватного секторів у ринковому середовищі.

Метою даної статті є дослідження сутності, типології та впливу приватизаційних циклів на формування тенденцій розвитку економіки як інструмента управління ефективністю державного сектору, регулювання його складу та структури.

Основні результати дослідження. Ефективність національної економіки визначається, насамперед, оптимальним складом форм, методів та інструментів налагодження взаємодії державного та приватного секторів відповідно до стратегічних потреб розвитку соціально-економічної системи та інтересів суспільства щодо створення ефективного конкурентного середовища. При цьому слід враховувати, що ці два сектори економіки постійно конкурують один з одним з приводу розподілу впливу на перебіг соціально-економічних процесів в тій чи іншій сфері. Практичним проявом цієї конкуренції є динамічний характер розміру державного сектору, що виявляється у циклічності зміни його ролі в розвитку економіки за рахунок проведення перманентної трансформації відносин власності.

У наукових дослідженнях проблем функціонування економіки державного сектору зауважується, що подібна гнучкість складу та структури суб'єктів господарювання в розвинених країнах світу виявляється у формуванні так званого приватизаційного циклу, спрямованого на безперервний пошук оптимальних масштабів державного сектору з врахуванням ефективності його функціонування [1].

Під приватизаційним циклом прийнято розуміти як циклічне, так і нерегулярне коливання частки державного сектору в національній економіці, яке характеризує посилення або послаблення міжсекторальної конкуренції.

За своєю суттю приватизаційний цикл є структурним явищем, яке відображає часові зміни ролі приватного та державного секторів в економіці. За тривалістю, яка знаходиться в межах від 25-45 років, він займає проміжну позицію між інвестиційним та технологічним циклами. На відміну від вказаних циклів, приватизаційний цикл легше ідентифікувати за емпіричними даними.

Слід зауважити, що в наукових дослідженнях як правило вивчаються приватизаційні цикли на основі динамічної моделі за типом «хижак-жертва». Вперше ідея використання таких моделей по відношенню до державного сектору економіки була висловлена у 1994 р. в роботах П. Велфенса (P. Welfens) та П. Джасінські (P. Jasinski) [11].

Враховуючи відмінності в режимах функціонування національних економік країн світу, які визначаються рівнем розвитку конкурентного середовища та ринкових відносин, виділяються чотири модифікації зазначеної вище динамічної моделі (табл. 1).

Таблиця 1. Характеристика моделей приватизаційних циклів

Тип режиму економіки	Представники	Математична модель	Формалізація моделі*
Класичний режим	Країни західної Європи, США	Стандартна модель «хижак-жертва»	$\Delta X = bX + cXY$ $\Delta Y = b'Y + c'XY$
Неокласичний режим	Канада, Китай	Узагальнена модель «хижак-жертва»	$\Delta X = a + bX + cXY$ $\Delta Y = b'Y + c'XY$
Перехідний режим	Країни східної Європи, крім країн СНД	Модифікована модель «хижак-жертва»	$\Delta X = b(Y-X) + c(Y-X)^2$ $\Delta Y = b'Y + c'X + dX^2$
Реліктовий режим	Країни СНД	Модифікована узагальнена модель «хижак-жертва»	$\Delta X = a + bX + cXY$ $\Delta Y = a' + b'Y + c'XY$

*X, Y- показники, що відображають внесок державного а приватного секторів відповідно у формування певного показника ефективності національної економіки; ΔX , ΔY – річна зміна показників X, Y; a, b, c, d, a', b', c' – параметри моделі.

Розроблено на основі [11]

Для інтерпретації отриманих при моделюванні даних важливим є зміст параметрів моделі. Так, параметри b та b' характеризують внутрішні можливості до самовідтворення державного та приватного секторів відповідно, при цьому на поступове знищення певного сектору вказує від'ємне значення даного параметру. Параметр d відображає внутрішню секторальну взаємодію пов'язану з конкуренцією агентів одного сектору з приводу залучення ресурсів. Якщо даний параметр є додатною величиною, це вказує на те, що подібна конкуренція стимулює розвиток державного сектору, а від'ємне – на негативний вплив внутрішньої конкуренції на стан сегменту в цілому. В свою чергу, параметри c та c' є характеристиками міжсекторальної конкуренції, яка супроводжується експансією одного сегменту над іншим. За умови відсутності

впливу зовнішніх факторів має додержуватися рівність: $c = c'$, оскільки втрачені ресурси одним сектором переходять до іншого. Про наявність гострої міжсекторальної конкуренції свідчать високі рівні коефіцієнтів. При цьому сектори переходять в автономний режим функціонування із зниженням зазначених коефіцієнтів.

Головні відмінності моделей приватизаційних циклів полягають в базових функціональних властивостях сукупності даних щодо функціонування державного та приватного секторів. Ці відмінності виявляються у можливості та стабільності досягнення рівноважного стану, розподілі функцій «хижака» та «жертви», а також в інтенсивності та амплітуді прояву циклічних явищ.

Слід зазначити, що при вивченні рівноваги між державним та приватним секторами ключовим питанням є виявлення можливостей існування стійкості та кількості рівноважних станів. Із підвищенням рівня розвитку національної економічної системи відбувається поступова втрата стійкості параметрів співіснування вказаних секторів та виникає ефект множинності рівноваги.

У формуванні розподілу ролей з позиції системи відношень «хижак-жертва» основна увага приділяється характеру міжсекторальної конкуренції, яка не дозволяє повністю нівелювати присутність одного з секторів та встановлювати монополію іншого в економіці. У загальному випадку роль «хижака» передбачає, що відповідний сектор економіки має меншу питому вагу за певним показником функціонування соціально-економічної системи, але спостерігається поступове зростання даного показника за рахунок ефекту поглинання частини ресурсів, що належать «жертві».

У країнах з розвинутою економікою у ролі «хижака» традиційно виступає державний сектор, який діє агресивно по відношенню до приватного, поступово займаючи нові базові сегменти ринку. Протилежною є ситуація в країнах з перехідним та реліктовим режимами, в яких відбувається поглинання державного сектору приватним за рахунок масової приватизації з метою подолання монополізму держави та створення конкурентного ринкового середовища. Це явище визначає змістовні відмінності між двома типами економічних систем. Так, в розвинених країнах державний сектор є активним і

ефективним агентом національної економіки, займаючи при цьому агресивну конкурентну позицію, спрямовану на захват тих ринків, на яких приватний сектор виявляється недостатньо ефективним. При відсутності розвинених механізмів секторальної конкуренції державний сектор не має можливості істотно впливати на забезпечення ефективності господарювання, у зв'язку з чим рівень його присутності в національній економіці має скорочуватися.

Інтенсивність та амплітуда прояву коливань приватизаційного циклу визначається історичною тривалістю існування певного економічного режиму. При цьому за даною функціональною властивістю спостерігається перехід від чітко вираженого приватизаційного циклу розвинених ринкових економік до повної відсутності такого явища в реліктових економіках.

Отже, стандартна модель приватизаційного циклу визначається такими характеристиками:

- 1) існування єдиної та стійкої рівноваги;
- 2) державний сектор виконує роль хижака, приватний – жертви;
- 3) характерність для економік з остаточно сформованим приватизаційним циклом, з чітко вираженими змінами характеру співвідношення між державним та приватним секторами.

Відповідно для неокласичного режиму, що описується узагальненою моделлю «хижак-жертва» характерними є:

- 1) існування єдиної, але нестійкої рівноваги;
- 2) виконання державним сектором ролі хижака, а приватним – жертви;
- 3) прояв в економіках, що знаходяться на заключній стадії процесу становлення приватизаційного циклу, з відносно сформованими змінами характеру співвідношення між державним та приватним секторами.

В свою чергу, модифікована модель «хижак-жертва» для перехідного режиму економіки має такі функціональні властивості:

- 1) існування єдиної нестійкої рівноваги, але дослідження ретроспективних даних може вказувати на хибні рівноваги;
- 2) приватний сектор виконує роль хижака, державний – жертви;

3) притаманна для економік, що знаходяться в процесі формування приватизаційного циклу, ретроспективних даних недостатньо для виявлення динамічної траєкторії співвідношення між державним та приватним секторами.

Реліктові режими економіки характеризуються специфічними властивостями, зумовленими більш тривалим використанням адміністративно-командних інструментів регулювання. З огляду на це, її функціональні властивості значно відрізняються від властивостей інших режимів і полягають в:

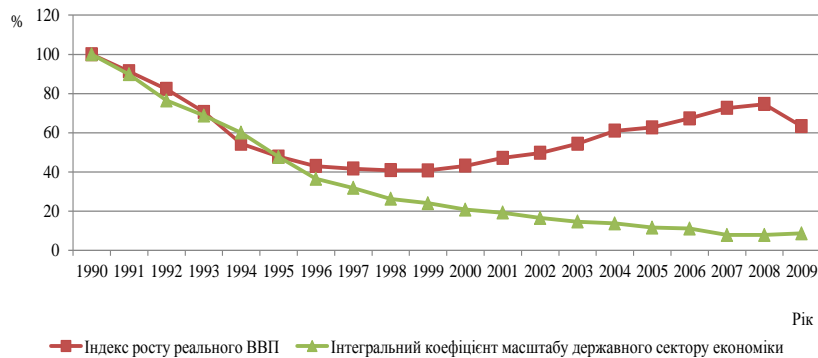
- 1) існуванні множинної рівноваги без чітко виражених тенденцій стійкості;
- 2) виконанні ролі хижака приватним сектором, а державним – жертви;
- 3) відсутністю чітко виявленого приватизаційного циклу у зв'язку з недостатністю історичних спостережень за динамікою співвідношень між державним та приватним секторами.

Отже, на нашу думку, з врахуванням того, що в Україні процес формування приватного сектору фактично було розпочато в 90-х роках ХХ ст., що не дозволяє отримати презентативну статистичну базу для виявлення повної загальної тенденції розвитку приватизаційного циклу, вітчизняну економіку слід розглядати як реліктову.

З метою порівняння та оцінки циклічності зміни показників економічного зростання та масштабів державного сектору економіки (рис. 1) за базу було прийнято рівні 1990 р., що зумовлено складністю підрахунку ланцюгових показників через зміни методології розрахунку валового внутрішнього продукту (ВВП).

Для ідентифікації стану національної економіки слід зазначити, що відповідно до стадії економічного циклу для України є характерним наявність спадного тренду. При цьому, починаючи з 1998 р., економіка країни демонструвала зростання показника ВВП, яке було призупинене фінансово-економічною кризою 2008 р. Що стосується приватизаційного циклу, амплітуда коливань якого природно має більші часові межі, то динамікою інтегрального коефіцієнту масштабу державного сектору економіки України

засвідчується перебування економічної системи на стадії спаду до 2007 р., що пов'язано із зменшенням присутності держави на ринку та посиленням конкуренції. Виникнення фінансової кризи зумовило необхідність коригування рівня втручання держави в функціонування економіки, що спричинило нарощення інтегрального коефіцієнту масштабів державного сектору.

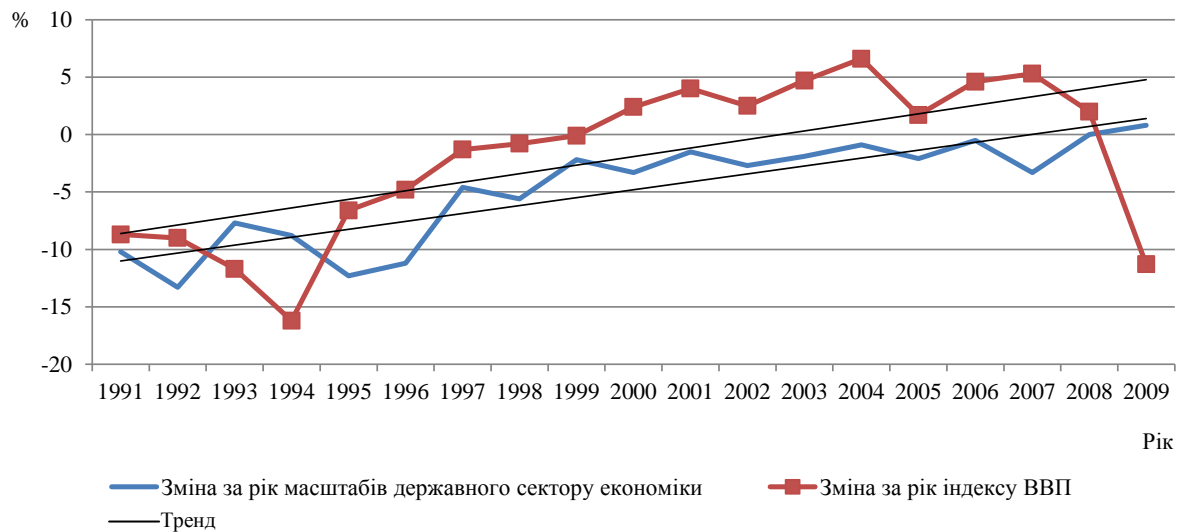
Рис. 1. Порівняння динаміки показників індексу зростання реального ВВП з інтегральним коефіцієнтом масштабу державного сектору економіки України за 1990-2009 рр., розроблено за [8, 9]

Разом з тим наявних даних достатньо для відображення хвилеподібної тенденції розвитку приватизаційного циклу відносних масштабів державного сектору економіки України в короткострокових періодах, що наочно демонструє характер динаміки приростів досліджуваних показників (рис. 2).

Одним із завдань держави в сучасних умовах є забезпечення ефективного розвитку державного сектору економіки, якісні та кількісні показники функціонування якого становлять основу економічної політики, спрямованої на створення сприятливих умов для розвитку суспільного виробництва, забезпечення безперервності відтворювального процесу, досягнення соціальних стандартів якості життя та належного виконання суспільно значимих функцій регулювання соціально-економічних процесів. Разом з тим виконання цим сегментом національної економіки притаманних йому функцій пов'язане, в першу чергу, з процесом формування та використання фінансових ресурсів

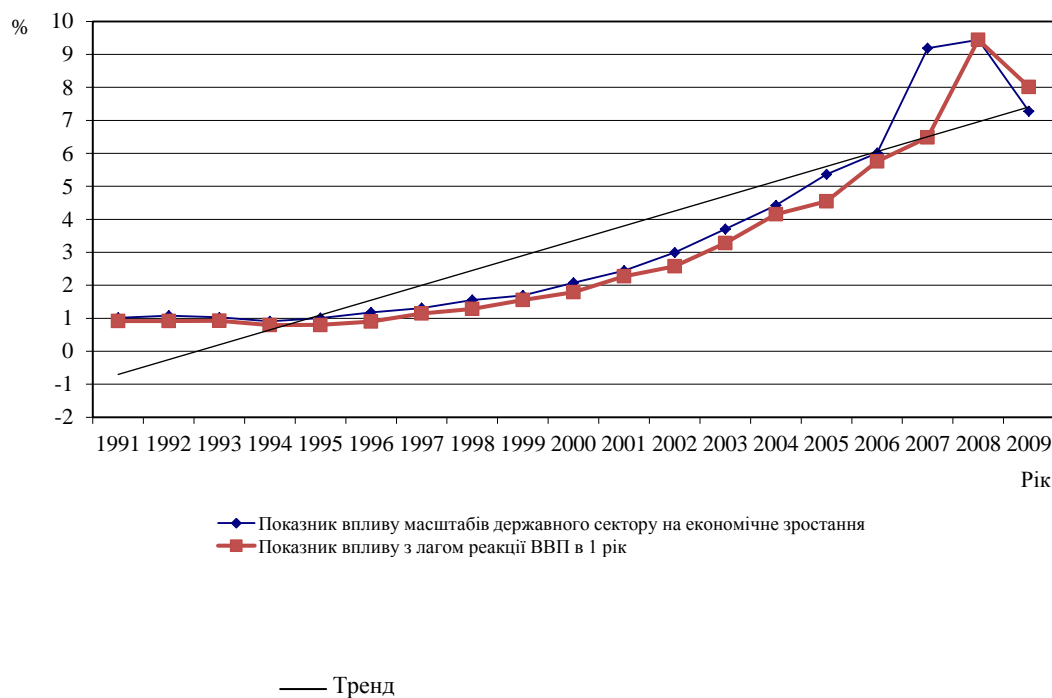
країни. Це дозволяє стверджувати, що головною передумовою соціально-економічного розвитку в країні є ефективність фінансів державного сектору економіки [4].

Рис. 2. Зіставлення показників абсолютного приросту індексу ВВП та інтегрального коефіцієнту масштабу державного сектору економіки України за 1991-2009 рр., власні розрахунки

На нашу думку, одним з параметрів, що визначає ефективність функціонування національної економіки, зокрема, виражену в темпах економічного зростання, є відносні масштаби державного сектору економіки, які впливають на якість конкурентного середовища та дієвість ринкових механізмів.

Для оцінки впливів масштабів державного сектору економіки на економічне зростання нами пропонується використовувати відносний показник, що характеризує величину зростання ВВП у розрахунку на 1 % інтегрального показника масштабу державного сектору. Динаміка даного показника в Україні протягом 1991-2009 рр. подана на рис. 3. При цьому, на нашу думку, слід враховувати, що дія зміни структурних зрушень в економіці на економічне зростання відбувається з певним часовим запізненням реагування, тому більш адекватно дію масштабів державного сектору на динаміку ВВП характеризує показник впливу з лагом реакції ВВП в 1 рік.

Рис. 3. Вплив масштабів державного сектору на економічне зростання в Україні за період 1991-2009 рр., власні розрахунки

Рис. 3 свідчить, що структурні зміни, які відбуваються в економіці України, пов'язані із зменшенням рівня присутності державного сектору та посиленням міжсекторальної конкурентної боротьби, що позитивно впливають на економічну ефективність та динаміку економічного зростання країни в цілому.

Висновки. Таким чином, моделювання приватизаційних циклів є одним з важливих інструментів соціально-економічного аналізу на макrorівні, який може використовуватися в системі макроекономічного прогнозування.

При цьому слід враховувати, що горизонт можливого прогнозу для країн з різними економічними режимами буде суттєво відрізнятися. Надійні довгострокові прогнози секторальної структури економіки можливі виключно для країн з остаточно сформованим приватизаційним циклом, а в міру зниження ступеня його сформованості надійність прогнозування буде зменшуватися.

Для реліктових економік, до яких належить і Україна, дуже високою є ймовірність трансформації режиму функціонування економіки, зміни характеру

приватизаційного циклу. В цьому випадку прогноз може бути націлений виключно на виявлення загальної спрямованості соціально-економічного розвитку в перспективі, тобто здійснюватися тільки за якісними характеристиками, без оцінки кількісних параметрів співвідношення між державним та приватним секторами в структурі економіки.

Результати аналізу приватизаційних циклів можуть бути використані в якості попереджувачих індикаторів, що дозволяють обґрунтувати потреби в проведенні структурної трансформації відносно власності певної спрямованості залежно від виявлених чинників дестабілізації економічного розвитку України. При цьому загальним завданням прийняття рішень в сфері оптимізації секторальної структури соціально-економічної системи є створення сприятливого конкурентного середовища та досягнення високої ефективності економічних процесів в довгостроковій перспективі.

1. Балацкий Е. Роль государственного сектора в национальной экономике: общемировые тенденции / Е. Балацкий, В.Коньшев // Общество и экономика. – 2003. – № 7/8. – С. 5-28.
2. Головінов О.М. Державний сектор сучасної економіки: теоретико-методологічний аспект : монографія / О.М. Головінов. – Донецьк, 2010. – 396 с.
3. Дейнека О. В. Взаємозв'язок масштабів та ефективності функціонування державного сектору економіки // Актуальні проблеми економіки, 2009. – № 9(99). – С. 58-64.
4. Дехтяр Н. А. Ефективність фінансів державного сектора економіки: сутність, значення та фактори формування / Н. А. Дехтяр, І. М. Боярко, О. В. Дейнека // Інноваційна економіка. – 2011. – № 1. – С. 194-201.
5. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К.: Ін-т екон. прогнозув.; Фенікс, 2003. – 1008 с.
6. Кухар О. В. Державний сектор в умовах ринкової трансформації економіки України: Автореф. дис. канд. екон. наук : 08.01.01 / О.В. Кухар; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2004. – 20 с.
7. Медведєв Д. М. Розвиток державного сектора економіки в Україні : Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.02.03 / Д. М. Медведєв; НАН України. Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2006. – 20 с.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – 15.11.2011. – Назва з екрану.
9. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний

- ресурс]. – Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua/>. – 15.11.2011. – Назва з екрану.
10. Сацік В. І. Циклічність економічного розвитку України / В. І. Сацік // Економіст. – 2005. – № 5. – С. 80-83.
  11. Welfens P. Privatization and foreign direct investment in transforming economies / P. Welfens, P. Jasinski. – Dartmouth, 1994. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lib.muohio.edu/multifacet/record/mu3ugb2283609>. – 02.09.2011. – Назва з екрану.

Боярко, І.М. Приватизаційні цикли в системі обґрунтування тенденцій розвитку економіки / І.М. Боярко, Н.А. Дехтяр, О.В. Дейнека // Актуальні проблеми економіки. - 2012. - № 2 (128). – С. 51-58.